

Anca-Maria ZAMFIR

O DONAȚIE A LUI MANUC BEY PENTRU LOISIRUL BRAȘOVEAN

Documentul pe care îl aducem în discuție a fost descoperit de noi în cursul unor cercetări la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Brașov.¹ Este vorba de o ofertă în bani, pe care Manuc bey o face „Magistratului orașului Liber și Regal Cronstadt“. Documentul, olograf, este datat 15 august 1815 și este scris în limba franceză, pe hârtie vergé, cu filigranul „Cronstadt 1815“. El este însoțit de o traducere în limba germană.

Considerăm că nu este lipsit de interes să prezentăm această scrisoare, din mai multe motive. În primul rând, pentru că este un document inedit, care atestă prezența beiiului Manuc la Brașov și existența relațiilor sale cu negustorii brașoveni. În al doilea rând, pentru că donația sa a contribuit la preocupările pe care le aveau brașovenii pentru înfrumusețarea orașului la începutul secolului al XIX-lea. Nu în ultimul rând, pentru că documentul reflectă întâlnirea a două tipuri de mentalitate: cea orientală și cea occidentală.

Textul scrisorii este următorul:

Messieurs²

Pour embellir l'aleé publique de cette ville, donc l'ombre pendant mon sejour ici plusieurs fois m'a rejouis, et pour doner aux habitants de cette ville une marque, combien je les estime j'offre 1.000 florins en papier, en vendrant, qu'on erige avec cette some aux deux cotés de la fontaine deux pavillons ou kiosk dans le style orientale, afin que le public dans le tems de pluye ou d'une extreme chaleur s'y puisse refugier; je vous prie donc Messieurs de vouloir accepter cette some des mains de Monsieur le Juge de la Compagnie greque Czervonvodali et d'etre assuré, que je ne cesserai jamais avec tout l'estime

Votre

Serviteur tres obeissant

Manuk bey m. p.

Conseiller & Chevalier

de l'Ordre du S. Vladimir

Cronstadt de le 15eme d'Aout 815

După cum rezultă din acest înscris, avem de a face cu o alee publică, a cărei umbră binefăcătoare ne îndreptățește să considerăm că pe ea fuseseră plantați pomi. Mai observăm menționarea unei fântâni și a publicului care frecventează această alee. Se știe că, la acea dată, singura fântână din Brașov amplasată pe un loc de plimbare era fântâna arteziană de pe Promenada de

¹ D.J.A.N. Brașov, *Fond Primăria orașului Brașov*, Colecția de acte cumulate, mapa 92/nr.172a, 2409 213/815, fila 49.
² „Domnilor, pentru a înfrumuseța aleea publică a acestui oraș, a cărei umbră m-a bucurat de mai multe ori în timpul sejurului meu aici, și pentru a da locuitorilor acestui oraș o dovadă a măsurii stimei mele, ofer 1000 de florini în hârtie, în vânzare, pentru ridicarea cu această sumă a două pavilioane sau chioșcuri în stil oriental de o parte și de alta a fântânii, pentru ca publicul să se poată refugia aici pe timp de ploaie sau de căldură extremă; vă rog deci domnilor să binevoiți a accepta această sumă din mâinile domnului Czervonvodali, jude al Companiei grecești, și de a fi siguri că nu voi înceta niciodată să fiu, cu toata stima, servitorul dumneavoastră prea supus, Manuk bey m. p., Consilier și Cavalier al Ordinului Sfântului Vladimir. Brașov, 15 august [1]815.“

Jos, care se afla în exteriorul zidurilor de pe latura nordică a Cetății Brașovului. Rezultă de aici că Manuc se referă la această alee publică în oferta sa.

Apariția aleilor publice ca locuri de plimbare în cadrul urbanismului european a fost stimulată, pe lângă motivații de ordin estetic, de o nouă modalitate de petrecere a timpului în lumea burgheză de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, care se va accentua pe parcursul celui din urmă: ritualul plimbării, favorizat de creșterea timpului liber, de dorința de a participa la parada vestimentară și de plăcerea de a privi și de a fi privit.

Loisirul brașovean va plăti și el acest tribut, prin amenajarea mai multor promenade în afara zidurilor orașului, dintre care ne interesează acum Promenada de Jos, numită adesea numai „Aleea” sau „Marea Promenadă”. Aceasta a fost amenajată de-a lungul zidului de nord-est al Cetății Brașovului, lângă Holzgraben, între Poarta Străzii Porții, aflată la capătul de nord al Străzii Porții (astăzi Strada Republicii) și Poarta Străzii Mănăstirii, aflată la capătul de nord al Străzii Mănăstirii (astăzi Strada Mureșenilor), aproximativ pe traseul actualului Bulevard al Eroilor. Sistemul defensiv al vechii cetăți a Brașovului implica odinioară, de-a lungul și în exteriorul zidurilor de pe laturile de sud-vest și de nord-est, care nu erau apărate de forme de relief adecvate, existența unui șanț cu apă și a unui val de pământ. Deoarece latura de nord-est a Cetății era însoțită pe durata întregii zile, zona din exteriorul zidurilor, foarte probabil pe valul de pământ, a devenit loc de plimbare pentru locuitorii orașului. Propunerea pentru amenajarea aici a Promenadei datează din anul 1804 și a venit din partea lui Jakob Resnovan, care a oferit pentru aceasta și primii tei. În anul 1805 s-au plantat primele două rânduri de tei (299 buc.) de-a lungul zidului orașului, pentru lucrările de pământ fiind folosiți deținuți. La început, conducerea orașului a avut atât de puțină încredere în comportarea populației, încât, pentru prevenirea stricăciunilor în interiorul acestei amenajări, a solicitat amplasarea a două santinele permanente. Această nouă alee, mărginită înspre glacis cu un gard de scânduri, s-a dovedit curând prea îngustă, astfel că, în anul 1806, inspectorul silvic Wenzel a venit cu propunerea lărgirii ei prin plantarea unui al treilea rând de pomi, de data aceasta acacii. De-a lungul aleii, au fost amplasate bănci simple de lemn.³ În anul 1815, când Manuc se bucura de binefacerile ei, Promenada avea în mijloc o fântână arteziană – cu bazin rotund de piatră, amenajată în anul 1812, la propunerea lui Wenzel –, care era alimentată cu apă din pâraiașul Promenadei de Sus (de sub Tâmpa).

„Încă de la înființare, promenada a fost locul cel mai iubit și mai căutat de plimbare al brașovenilor. Aici domnea o forfotă internațională: civili și militari, sași și români, maghiari și evrei ..., localnici și străini, de sus și de jos, săraci și bogați, toți se plimbau pe acolo unii pe lângă alții în cea mai frumoasă înțelegere ...”⁴

Pe alee, din banii donați de Manuc s-a ridicat, în anul 1816, un chioșc rotund din lemn, cu stâlpi de stejar, lângă Poarta Mănăstirii (Klosterthor). Din calculul prezentat de Wenzel, în anul 1818, a reieșit că acest chioșc a costat 2496 florini și 36 creițari, astfel că suma care fusese dăruită de Manuc nu a fost suficientă, diferența de bani fiind acoperită prin colectă voluntară și din „Fondul Promenadei”. În anul 1838, o dată cu înălțarea cafenelei promenadei, chioșcul a fost mutat lângă fântâna arteziană, înspre glacis. Totodată, a primit un aspect interior și exterior nou, fiind așezat pe

³ Eduard Gusbeth, *Das Sanitätswesen in Kronstadt im Jahre 1890*, Kronstadt, Buchdruckerei von Adolf Albrecht, 1891, p. 26–27.

⁴ *Ibidem*, p. 26.

șaisprezece stâlpi, grupați câte patru la fiecare colț. În anul 1859, chioșcului i s-a făcut un acoperiș cu șindrilă, care a fost vopsit cu vopsea de ulei. Cu toate că i s-a acordat toată grija, acest chioșc a putrezit în final și, la 17 mai 1876, s-a luat decizia de a fi lichidat; la 18 martie 1878, inginerul orașului, Peter Bartsch, a raportat că acesta a fost demolat.

Al doilea dintre chioșcurile de refugiu pe care le dorise Manuc nu a fost făcut niciodată, probabil deoarece primul chioșc a necesitat de-a lungul existenței sale cheltuieli destul de mari, iar comunitatea brașoveană a continuat pe tot parcursul secolului al XIX-lea amenajarea promenadei, declanșând, în același timp, ample lucrări de remodelare urbană, care au implicat mari eforturi financiare. De altfel, se pare că nici nu s-a simțit nevoia unui al doilea chioșc de refugiu. S-a dovedit că nici primul nu era neapărat necesar în acest scop deoarece, în anul 1838, după mutarea sa, i s-a schimbat și destinația, el devenind pavilion de muzică menit să adăpostească orchestra orașului.

Originea parcului și a promenadei din urbanismul european se află într-un concept venit din Orient, și anume: grădina ca imagine a paradisului terestru, care implică existența vegetației și a fântânii.

„Orientul apropiat a fost acela care a așezat primul grădina în centrul însuși al visărilor paradisiace și abia apoi occidentul, deoarece paradisul a fost imaginat mai întâi în țările unde apa era o raritate și peisajul aproape deșertic.⁵ Grădinile și palatele Islamului au recuperat, prin intermediul civilizației greco-latine, tradiția «paradisurilor persane». Acestea închideau în incintele lor toate speciile de animale ... Pe de altă parte, în virtutea visului suprem al locuitorilor deșertului, musulmanii, în tradiția Coranului, au imaginat tărâmul de dincolo ca pe o livadă ... cuprinzând fântâni și pomi încărcăți de fructe și unde se aude muzica instrumentelor și cântecul melodios al fetelor pe care le adăpostește.”⁶

Prin intermediul musulmanilor și al cruciaților, gustul pentru grădini s-a răspândit în Europa medievală, dând naștere grădinii închise („hortus conclusus“) ca imagine a paradisului terestru, încărcată de flori și pomi, având în mijloc o fântână care, prin apa sa curată, simboliza puritatea credinței. Sfârșitul Evului Mediu va promova ideea grădinii izolate a iubirii, „crângul tinereții“, care va deveni o temă clasică a iconografiei și a literaturii. Renașterea va asocia grădina cu delectarea, promovând ideea de grădină a desfătărilor („hortus deliciarum“), inovând în același timp și aspectul acesteia prin crearea de grădini deschise, care implică spațiul verde remodelat de arhitect și exploatarea efectelor acvatice prin cascade, canale și fântâni arteziene; grădina devine astfel un spațiu teatral și cadrul unor fastuoase ceremonii.⁷ Asociată în continuare paradisului terestru, grădina deschisă va cuceri urbanismul european al secolelor următoare, concretizându-se, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul următor, în parcuri publice și promenade destinate ceremoniei și deliciului plimbării, al etalării de sine. Ea va implica o modelare artificială a naturii prin trasarea de alei, plantarea de flori și pomi, amplasarea de fântâni arteziene, bănci, chioșcuri de muzică, de dulciuri și de răcoritoare.

⁵ Jean Delumeau, *Grădina desfătărilor. O istorie a Paradisului*, traducere Horațiu Pepine, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 75.

⁶ *Ibidem*, p. 112.

⁷ *Ibidem*.

Promenada brașoveană va fi amenajată după un tipar occidental, care a adaptat influențele orientale la propria mentalitate. În lumea orientală, grădina implică o orientare spre interior. Ea este închisă între zidurile locuinței și este destinată deliciului în intimitate. În ea, chioșcul este un element esențial, indispensabil loc de refugiu pentru reverie, poezie, iubire. Fântâna, construcție utilitară, dar și simbolică, este însuși nucleul ei, centrul Paradisului. Grădina occidentală, revendicată din ce în ce mai mult de urbanismul european al secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea ca serviciu public destinat folosinței întregii comunități, implică orientarea spre exterior. Promenada, variantă a acesteia, este un cadru frumos, destinat trecerii, mișcării, etalării propriei persoane, în care loisirul constă mai mult decât în plăcerea plimbării în contactul cu ceilalți, concretizat în dorința de a vedea și de a fi văzut. În acest context, chioșcurile destinate refugiului pe care Manuc le dorește cu foarte bune intenții – elemente specifice mentalității orientale – nu își găsesc utilitatea în mentalitatea occidentală a brașovenilor. Promenada este un loc public în care lumea vine nu să se ascundă, ci să se arate. Din acest motiv se și schimbă destinația chioșcului. Mentalitatea germană, mai puțin aplecată spre contemplare, mai practică, îi dă o utilitate concretă. Ea îl va folosi nu pentru desfătarea reveriei, ci pentru aceea de a fi admirați, în sunetul muzicii orchestrei orașului, care va cânta aici duminică. Chioșcul nu este perceput ca loc de refugiu și încântări interioare, el este o sursă a deliciilor exterioare. Loisirul contemplativ al Orientului este înlocuit în Occident de loisirul activ.